

Ефекти от социално-икономическите мерки при локдаун – отговорността на държавата

Ваня Григорова¹, Мирослав Димитров², Стефка Примова³

Резюме

Студията разглежда социалната отговорност на държавата към работещите и бизнеса в извънредното положение, наложено в България поради пандемията от коронавирус. Анализирани са основните механизми за подкрепа към физическите и юридическите лица, броят на бенефициентите и отделеният публичен ресурс, както и ефектът върху осигурителните права на работещите. Мнението на трудещите се е отразено чрез проведена анкета, в която взеха участие 221 лица. Целта е да се открият спецификите на управленските подходи в България, техните предимства и недостатъци. Изводите могат да бъдат използвани за извършване на корекции в проявите на социална отговорност на държавата в периоди на пандемия, така че намесата да бъде по-ефективна.

Ключови думи: заетост; запазване на работната ръка; социална отговорност

JEL: D22; E24; M14

The effects of socio-economic measures in lockdown - the responsibility of the state

Vanya Grigorova⁴, Miroslav Dimitrov⁵, Stefka Primova⁶

Abstract

The study examines the social responsibility of the state targeting workers and businesses during the state of emergency in Bulgaria. It analyzes the main mechanisms supporting individuals and legal entities, the number of beneficiaries and the allocated public resources, as well as the effect of the measures on the social security rights of employees. A survey polling 221 workers complements the analysis. The aim is to

¹ Ваня Григорова е докторант към катедра „Човешки ресурси и социална защита“ в Университета за национално и световно стопанство. e-mail: vgrigorova@unwe.bg

² Адвокат Мирослав Димитров е юридически експерт на СРС Варна към КТ „Подкрепа“. e-mail: miroslavddd@abv.bg

³ Инженер Стефка Примова е председател на Синдикалната федерация на машиностроителите и металоработниците към КТ „Подкрепа“. e-mail: stefprim@abv.bg

⁴ Vanya Grigorova is a PhD student at the Department of Human Resources and Social Protection at the University of National and World Economy. e-mail: vgrigorova@unwe.bg

⁵ Lawyer Miroslav Dimitrov is an expert of Varna regional trade union at Podkrepa Labor Confederation. e-mail: miroslavddd@abv.bg

⁶ Engineer Stefka Primova is the chairman of the Trade Union Federation of Machine Builders and Metal Workers at the Podkrepa Labor Confederation. e-mail: stefprim@abv.bg

highlight the specifics, advantages and disadvantages of pandemic management in Bulgaria. The study's findings can be used to increase the efficiency of state intervention during pandemics by making empirically-grounded adjustments to social responsibility.

Key words: employment; labor hoarding; social responsibility

JEL: D22; E24; M14

Въведение

Икономическото развитие на България преживя генерална промяна след 1989 г. Държавата премина от централизирано планиране към пазарна икономика. Дотогава социалната отговорност беше до голяма степен в ръцете на държавните институции, като част от нея се поемаше от предприятията, но и те бяха подчинени на националните планове за развитие. Управлението на кризите също беше обект на органите на централното планиране.

Реформата доведе до прехвърляне на значителна част от ангажиментите на публичните институции върху частните икономически субекти. Но поради доброволния характер на КСО компаниите не могат да заемат опразнената от държавата територия на отговорността към природата и обществото. Както подчертава в свое становище Икономическият и социален съвет на Република България: „социалната, икономическата и другите, провеждани от държавата политики, които се реализират чрез нормативните инструменти са израз на политическата воля на управляващата политическа сила. За разлика от тях, КСО представлява доброволен ангажимент на бизнеса да даде своя принос за социалното, икономическото и устойчиво развитие“. [1]

В тесен смисъл, КСО разглежда само поведението и ангажимента на бизнеса към обществото по ключови теми като опазване на околната среда, провеждане на благотворителни кампании за нуждаещи се граждани и др. Според някои автори обаче, социалната отговорност се разпростира и върху държавните институции. [2] Неолибералната икономическа школа, чиито възгледи все още доминират българската и европейската политика и икономика, приветства оттеглянето на държавата от обществения живот. Но тя не успя да предложи алтернатива на държавната намеса и подпомагане за преодоляване на здравната и социално-икономическата криза, предизвикана от пандемията от COVID-19. Дори Европейската комисия, която твърдо следва политиката на икономии, отстъпи от строгите си фискални правила и призова националните власти да се погрижат за заетостта и доходите на гражданите и за бизнеса. Президентът на ЕК обяви, че на държавите членки може да бъде разрешено да се отклонят временно от „необходимите фискални корекции“. [3]

Очевидно е, че без мощната намеса на държавите, ако разчита само на пазарните правила, бизнесът ще фалира, а гражданите ще останат без средства за преживяване. В тази връзка експерти смятат също, че социалният одит трябва да се извършва не само по отношение на корпоративните практики, но и на държавата.

Политическият социален одит измерва въздействието на конкретни правителствени политики върху заинтересованите лица. [4] Студията ще проведе своеобразен политически социален одит по отношение на социално-икономическите мерки, предприети на държавно ниво в България, в периода на извънредното положение и извънредната епидемиологична обстановка март-юни 2020 г.

Методология

Авторите на студията, като представители на един от двата национално представителни синдиката, са преки участници във всички етапи на обсъждане на социално-икономическите мерки в България. В рамките на студията са обобщени и систематизирани юридическите и икономическите анализи, извършвани в продължение на няколко месеца, в които се водеха интензивните преговори и се структурираха възможностите за подпомагане на българското общество.

Данните, ползвани за измерване ефективността и обхвата на мерките, са публични и официални. Настоящото проучване не съдържа собствени данни, а интерпретира наличните, като ги визуализира и ги разглежда в тяхната неразривна цялост. Необходимостта от подобна студия се обосновава от противоречивите изказвания на публични лица, които не позволяват да се направи обективна равностметка за ефектите, което от своя страна да доведе до корекция на съществуващите социално-икономически мерки и формулиране на алтернативни решения, които да постигнат по-значим здравен, икономически и социален ефект.

Няколко са ограниченията на изследването. То е завършено през септември 2020 г., когато вече част от мерките започнаха да претърпяват промени, т.е. включени са данни само за началния етап на държавното подпомагане за бизнеса и гражданите. Анкетата, която илюстрира отношението на работещите към социално-икономическите мерки, е извършена в началото на извънредното положение, отразява оценката на гражданите в най-тежкия период на кризата. Събраните данни не са представителни, тъй като въпросникът е разпространен основно между членове на КТ „Подкрепа“ и техните семейства. Резултатите от студията може да бъдат използвани за проучване от страна на независими експерти за цялостния ефект на палитрата от мерки след края на кризата, когато има възможност да се извърши финална оценка на социалната отговорност на държавата и да се изготви план за действие при бъдещи пандемични ситуации.

Здраве или икономика

На 13 март 2020 г. в България беше наложено извънредно положение, чиято цел бе да се ограничи разпространението на заразата от коронавирус в страната. Със заповед на министъра на здравеопазването [5] бяха затворени обществени заведения, в които има струпване на граждани като увеселителни зали, дискотеки, барове, ресторанти, училища, университети, детски ясли и градини и др. Заетите в тези обекти, както и техните работодатели, нямаха яснота дали и кога ще могат да започнат работа отново. При наличие на непознат вирус, за който няма разработени лекарства и ваксина, степента на несигурност е изключително висока. Негативните ефекти се усещаха в туристическия бранш месец-два преди това, тъй като болестта бързо се разпространи в други държави в началото на годината (особено осезаемо в

Италия, която е една от ключовите туристически дестинации в Европейския съюз) и към този момент част от служителите на компаниите от туристическия сектор вече бяха освободени.

Социално-икономическите мерки при пандемия са не по-малко важни от здравните и ограничителните такива. Останалите без работа и съответно без доходи български граждани са в невъзможност да се затворят вкъщи, тъй като не разполагат със средства за покриване на основни жизнени потребности като храна, светлина, топлина. Най-уязвими са работещите в недеklarирана заетост. Кампанията #останивкъщи може да повлияе на гражданите, които работят с компютър, в офис, но не и за трудещите се в цехове. Липсата на доходи породила открито недоволство и несъгласие с наложените ограничения. Незащитените икономически граждани се стремят да намерят източници на заместващи доходи, а това води до повишен риск от разпространение на заразата от коронавируса.

Именно поради това няма избор между "здрaво население" и "здрaва икономика" [6]. Икономиката не може да съществува без фактора труд, следователно грижата за гражданите е грижа и за икономическите субекти.

I Законодателният път на „60 на 40“

След обявяването на извънредно положение в страната с решение на Народното събрание на Република България от 13.03.2020 г. бяха анонсирани различни икономически мерки на правителството, с които се цели както съхраняване на националната икономика, така и запазване на част от социалния статус на българските граждани. Най-популярната мярка „60/40“ беше представена като механизъм за запазване на заетостта на работниците и служителите и съответно доходите на физически лица. Практически тя увеличаваше загубите на работодателя от кризата, като го натоварваше със заплащане на 40% от възнаграждението на работниците, за период през който те не полагат труд и не реализират продукцията, както и да внася за този период осигурителните вноски дължими за сметка на работодателя върху целия брутен размер на възнаграждението на работниците. След изменение на Постановление на Министерския съвет № 55 от 2020 г., 60% от осигурителната тежест също бе поета от фонд „Безработица“.

Предвид целите си, тази мярка следваше да се охарактеризира по-скоро като социална, а не като икономическа. Механизмът, който бе възприет за постигане на тези цели, обаче не успя да обезпечи тяхната реализация на практика. Поради тази причина самите работници и служители не го припознаха като безпрецедентно по мащабите си подпомагане, въпреки че беше заложен 1 млрд. лв. само за тази мярка. Напротив – техните представители ясно и категорично заявиха, че независимо от предвидения финансов ресурс, същият ще остане неизползван, защото тази мярка нито ще заработи с необходимата и очаквана ефективност, нито ще постигне поставените ѝ цели. [7]

Недостатъците на мярката бяха заложили още при обсъжданията на проекта за Закон за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на парламента от 13 март 2020 г. (ЗМДВИП) [8]. При приемането на закона, в неговите преходни и заключителни разпоредби бе приет текстът, който трябваше

да послужи като правно основание за реализиране на икономическата мярка „60/40”. Избран бе компенсаторен модел на подпомагане на заетостта и доходите, при който е възприета погрешна философия на реализиране на това подпомагане. Не е възможно да се постигне както запазване на заетостта, така и гарантиране поне на част от доходите на голям процент от българските граждани чрез подпомагане, което е адресирано към работниците и служителите, но **не предвижда каквато и да е възможност за реализиране на права по тяхна инициатива и с тяхното активно участие** в процедурата по „активиране” на механизма и по гарантиране на неговото практическо реализиране. Така този, към когото бе насочено подпомагането, бе лишен от всякаква роля в процеса и от каквито и да е гарантирани в негова полза възможности да се възползва от мярката. Възприетият модел предостави само и единствено на работодателите инициативата да реализират мярката по тяхна преценка и само спрямо работници и служители, посочени от тях. Предвид факта, че моделът натовазва работодателите с реализиране на разходи за труд, без същият реално да е положен, мярката не можеше да бъде прилагана широко.

Независимо от критиките и придружаващите ги аргументи, не бе възприето предложението моделът на компенсиране да се реализира чрез **изплащане на средствата директно на осигурените лица, без посредничеството на осигурителите**, на които можеше само да се вмени задължение да предоставят информация на НОИ за осигурените лица, спрямо които да се прилага мярката. Важно е да се отбележи, че предложенията на КТ „Подкрепа” в тази посока бяха поне частично приети и споделени като правилни и необходими в публикувани предложения на Асоциацията на организациите на българските работодатели (АОБР) за изменение и допълнение на ЗМДВИП. [9]

Като друга грешка на модела, допусната още при неговата изначална нормативна уредба, може да се определи решението, с което се регламентира друг елемент от механизма на плащанията. Компенсирането бе приложимо, когато работодателите изплатят пълното възнаграждение в случаите на преустановяване на работа, респективно – възнаграждение за пълно работно време при въведено едностранно непълно такова, а след това, чрез въведения компенсаторен механизъм, на работодателите се възстановят 60% от реализираните плащания за времето, през което работниците не са предоставяли труда си. По-правилен, по-ефективен и работещ би бил механизъм, при който подпомагането се регламентира не като възнаграждение, а като обезщетение, дължимо за сметка на фондовете на държавното обществено осигуряване. Това би позволило да се намери нужният баланс, който да гарантира минимален социален статус на гражданите и прилагане на премерено щадящ осигурителната система компенсаторен модел на обезщетяване. Така в случаите на преустановяване на работа като последица от обявеното извънредно положение работниците и служителите можеха да имат право на обезщетение, което до голяма степен да е съизмеримо като размер с обезщетението за временна неработоспособност поради общо заболяване, като се регламентират минимален и максимален праг на дневния размер на това обезщетение, а именно - минимален праг, изчислен на база минималната работна заплата за страната и максимален праг, изчислен на база 60% от максималния осигурителен доход.

Както вече бе посочено, мярката „60/40” се въведе чрез текстовете на §6 от преходните и заключителните разпоредби на ЗМДВИП. В неговата ал.1 бе предвидена изрична делегация, предоставяща на Министерския съвет възможността да определи критериите, на които трябва да отговарят осигурителите, които могат да се възползват от мярката. В изпълнение на разпоредбата, Министерският съвет прие свое Постановление № 55 от 30 март 2020 г. за определяне на условията и реда за изплащане на компенсация на работодатели с цел запазване на заетостта на работниците и служителите при извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г., или обявената с решение № 325 на Министерския съвет от 14 май 2020 г. извънредна епидемична обстановка на територията на Република България (загл. доп. - дв, бр. 50 от 2020 г., в сила от 14.05.2020 г.) [10]

Следва да се отбележи, че в постановлението се потвърждава тезата за грешна философия на обърнатия модел на финансиране, тъй като достъпът до предлаганото подпомагане беше поставен в зависимост от изпълнението на критерии, на които трябва да отговаря осигурителят, а не осигуреното лице – адресат на помощта. Според ПМС № 55, работниците и служителите нямат достъп до тези средства, ако осигурителят, който е техен работодател, предвид виновното си поведение не отговаря на някое от предвидените изисквания, напр. има непогасени данъчни задължения.

При приемането на ПМС № 55 също бяха допуснати множество пропуски, част от които се отразиха и върху ефективността на мярката. Някои от тях бяха преодоляни чрез изменение и допълнение на акта на МС, но една от тезите продължи да съществува без промяна, а нейното прилагане имаше съществена роля в това мярката „60/40” в редица случаи да се превърне от мярка насочена към работещите, към мярка подпомагаща пряко бизнеса, т.е. от социална в икономическа мярка. Беше дадена възможност да се компенсират разходите на работодателя, реализирани при изплащане на възнаграждения за периода на ползване на платен годишен отпуск. Внимателен и детайлен анализ на резултатите от прилагането на ПМС № 55 може да покаже, че именно тази хипотеза е една от често използваните от работодателите. При тази хипотеза работниците ползват полагаемия им се платен годишен отпуск, като предвид създадените нормативно предпоставки за времето на извънредно положение в повечето случаи това ползване е въз основа на едностранно разпореждане от страна на работодателя. За времето на ползване на платен годишен отпуск на общо основание работодателят дължи обезщетение по смисъла на чл.177 от Кодекса на труда. ПМС № 55 обаче не изключва от приложното си поле случаите, в които работникът не полага труд поради ползване на платен годишен отпуск. В този случай работодателят не изплаща възнаграждение при преустановяване на работа и неполагане на труд поради извънредното положение и плащането не е насочено към запазване на заетостта, а е плащане, извършено в изпълнение на закона и дължимо на общо основание при всеки случай на ползване на платен отпуск. Именно тази особеност в прилагането на мярката направи атрактивна същата за работодателите, които бързо се ориентираха в нормативната обстановка и получиха своеобразно финансово подпомагане, при което не добавят 40% собствен принос във

финансирането на мярката, а получават 60% покритие на разход, който така или иначе дължат и биха реализирали.

II Запазване на заетостта

Единственият опит за подкрепа на работните места в извънредното положение беше придобилата широка популярност мярка „60/40“. Мярката се прилагаше от 13 март 2020 г. до 30 юни 2020 г., а средствата следваше да бъдат изплатени до края на месец юли, но последният направен транш към фирмите е от 2 септември. За финансиране на мярката беше отделен 1 млрд. лв., като управляващите заявиха, че са в готовност за отпускане на още 500 млн. лв. при изчерпване на първоначалния ресурс. Средствата бяха насочени към фонд „Безработица“ на Националния осигурителен институт и се изплащаха от него на одобрените кандидати.

Необходимо е да се уточни, че мярката „60/40“ по време на извънредното положение (по ПМС 55 със срок на действие 13 март – 30 юни 2020 г.) като дизайн и цели се различава значително от мярката „60/40“ (по ПМС 151 със срок на действие юли – декември 2020 г.). По време на извънредното положение целта беше да се осигурят доходи на работниците, когато не работят. Българското правителство реши да гарантира 100% от доходите, но при прилагане на критерии, които правеха подпомагането недостъпно за голяма част от работещите. Мярката „60/40“ през втората фаза вече осигурява подпомагане на заплатите на хора, които работят и допринасят за БВП на страната и печалбите на собственика на компанията. Във втората фаза този механизъм директно подпомага работодателя, докато служителят произвежда в предприятието му.

Три седмици след официалния старт на мярката, тя беше променена така че да покрива и 60% от осигурителните вноски за сметка на работодателя. Ако не бяха направени промени в първоначално предложения вариант за подпомагане, държавният бюджет щеше да изплати само 60% от осигурителния доход на всеки работник. Точно толкова би покрил фонд „Безработица“ на държавното обществено осигуряване, ако работникът бъде съкратен и получава стандартните обезщетения след регистрация в Дирекция „Бюро по труда“ и в НОИ. **Всъщност „60/40“ спести средства на бюджета.** Тя гарантира изплащане на 60% от осигурителния доход само за 3 месеца, вместо за 4 до 12 месеца, колкото биха получили работещите, ако бяха съкратени и регистрирани в бюрата по труда. По-късно за приблизително същата идея за модификация на „60/40“ настояваше и работодателската организация „Асоциация на индустриалния капитал в България“. Нейното становище също гласеше, че е по-важно да бъдат подпомогнати повече компании, съответно повече работници, отколкото да се гарантират 100% от заплатите на много ограничен кръг от служители.

1. Финални официални данни обобщение

След настоявания на социалните партньори и с цел по-голяма прозрачност на изразходваните публични средства, при всеки превод данните на фирмите (брой работници, за които се получават компенсациите; месец; ЕИК и име на компанията)

се публикуваха на сайта на НОИ. [11] Въпреки препоръките на част от социалните партньори, не бяха оповестени ключови показатели, които да позволят адекватно анализиране на ефектите от мярката като: икономическия сектор на предприятието; на пълно или непълно работно време е конкретният служител, за когото работодателят получава подпомагане; за колко дни през месеца се изплаща компенсацията. Но дори с наличната информация беше очевидно, че официалните заявки, че още към средата на май са изплатени компенсации за над 200-240 хил. български работници и служители [12], не отговарят на истината. [13] [14]

1.1 Обезщетение за безработица за работодатели – средствата бяха изплащани на работодателите, не на работниците. 8976 фирми са получили средства от държавния бюджет, като според официалния анализ, представен на заседание на Националния съвет за тристранно сътрудничество [15], те са 8971. Разликата произтича от факта, че правителственият анализ не обхваща последния транш от 2 септември 2020 г. 85 компании са върнали вече изплатени им компенсации, тъй като не отговарят на условията, но това е било установено едва след като са получили средствата.

Според публикуваните данни, възнагражденията на 168 639 лица са подпомогнати от бюджета. Официалният анализ сочи около 4 000 работници повече и това е възможно, ако фирмите са подавали данни на различни служители за различните месеци. Т.е. може да се допусне (при липса на идентификатор на физическите лица като ЕГН), че финалният, реален брой на работещите, за които са отпуснати средства от фонд „Безработица“ за подкрепа на тяхната заетост, са **172 хил. лица**. Но не е посочено за каква част от тях компенсациите са върнати от споменатите по-горе 85 компании. Т.е. най-вероятно лицата, за които е получено подпомагане, са по-малко от 172 хил., въпреки че още към средата на месец май официалните становища на представители на правителството гласяха, че е запазена заетостта на 240 хил. български граждани.

Оценка на алтернативните разходи

Когато компаниите са изправени пред избор какво да произвеждат, те алтернативните разходи и евентуалните ползи при различните варианти. В случай, че не бяха запазени работните места на десетки хиляди български работещи, те биха получавали обезщетения за безработица в размер на 60% от осигурителния си доход. Срокът на получаване на тези обезщетения зависи от продължителността на осигурителния стаж на конкретното лице. Тук ще направим оценка на разходите за обезщетения за безработица, като направим някои допускания.

Експертите, съставили правителствения анализ, смятат, че всички 172 000 лица биха останали без работа, ако не беше приложена мярката „60/40“. Публично известни станаха примери, в които получени средства от държавния бюджет бяха предоставени от кандидатстващата компания на местната общност под формата на дарение [16], което показва, че въпросната фирма не се нуждае от подпомагане. Но за целите на сравнението на разходите и тяхната алтернатива в случай, че всички тези граждани бяха останали без работа, приемаме тезата, че запазените работни места са 172 000.

За целите на анализа ще направим оценка на средния размер на обезщетенията за безработица, както и каква е продължителността на получаването им, за да бъдат калкулирани необходимите средства. Използваме информацията от „Статистически бюлетин за регистрираните безработни лица с право на парично обезщетение през месец юни 2020 г.“ [17]. Средното парично обезщетение за безработица за българските граждани е 514,15 лв.

В следващата таблица е описано разпределението на потенциалните безработни по срок за получаване на парично обезщетение за безработица (ПОБ), като приемаме, че структурата на осигурителния стаж в тази група заети е същата, каквато е на реално регистрираните безработни. Въз основа на тази оценка изчисляваме средствата от фонд „Безработица“ на НОИ за пълния срок на дължими ПОБ, които биха били нужни, ако не беше приложена мярката за запазване на заетостта.

Таблица 1 Оценка на обезщетенията за безработица, които биха получавали служителите, обхванати от 60/40

	Общ брой	до 3 години	от 3 до 7 години	от 7 до 11 години	от 11 до 15 години	над 15 години
Срок на изплащане на обезщетението (месеци)		4	6	8	10	12
Дял на получателите на ПОБ по срок		7.9%	18.9%	20.7%	25.5%	27.0%
Разпределение на работещите, за които са получени средства по "60/40", по срок на получаване на ПОБ	172 000	13 666	32 438	35 574	43 835	46 487
Средно парично обезщетение за безработица за българските граждани	514,15 лв.					
Необходими средства за обезщетения за безработица		28 104 829,42 лв.	100 069 022,14 лв.	146 321 131,05 лв.	225 377 996,29 лв.	286 817 775,33 лв.
Общ размер на средства за ПОБ	786 690 754,23 лв.					

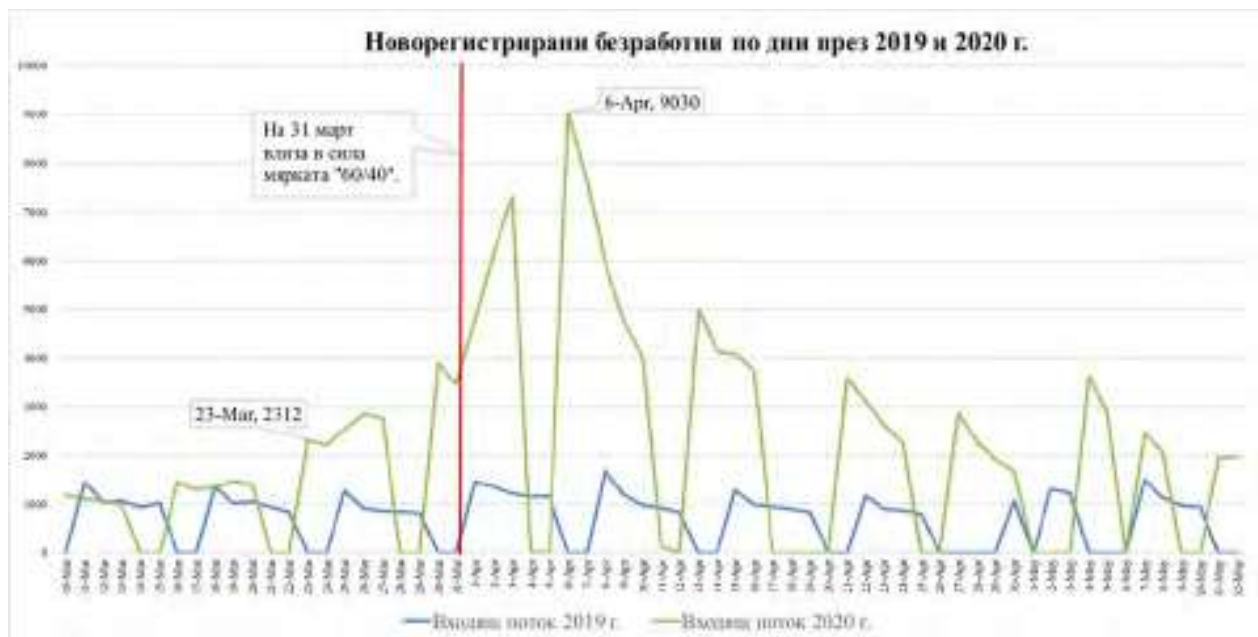
786,7 млн. лв. са нужни за изплащане на обезщетенията за безработица, на които щяха да имат право покритите от „60/40“ работници и служители. Реално изплатените средства по мярката за запазване на заетостта „60/40“ са 185,5 млн. лв. [18] Дори да приемем, че половината от служителите, за които са изплатени компенсации, не биха имали право на обезщетение за безработица (принудили са ги да напуснат по „взаимно съгласие“, наложено им е „дисциплинарно уволнение“ или са ползвали ПОБ през последните три години), то финансовите средства за обезщетенията за безработица на останалите работещи щяха да са в размер на 393 млн. лв. – двойно повече от изразходените по „60/40“.

Управляващите всъщност спестиха средства, които биха изплатили от фонд „Безработица“, ако всички тези 172 хил. български граждани, които са се осигурявали, бяха останали без работа. **Спестеното е в рамките на 207-600 млн. лв.** в зависимост от броя на хората, които биха имали право да ползват обезщетения за безработица. Тези резултати поставят под въпрос социалната отговорност на държавата към нейните граждани, тъй като е видима финансовата полза за бюджета от постигнатото ограничаване на разходите в сравнение с действието на осигурителната система без криза.

1.2 Ефект върху безработицата

Безработицата се увеличава от началото на извънредното положение и е над стойностите за съответните дни на предходната година, но първият видим скок на новорегистрираните безработни лица е на 23 март 2020 г. В прогнозата за ръст на безработните лица, направена в официалния правителствен анализ, се твърди, че спадът на броя на новорегистрираните безработни започва от 9 април 2020 г., когато, според авторите, започва да се прилага мярката „60/40“. Всъщност ПМС 55 беше прието на 30 март, в него се уточняват секторите, които ще бъдат подпомогнати, точният размер на компенсациите, критериите за допустимост на компаниите и мярката започна да се прилага още от 31 март 2020 г. Потвърждение можем да намерим в анализите на Агенцията по заетостта [19], чиито служители бяха натоварени и със събиране и обработване на постъпилите заявки на работодатели.

Фигура 1

Данни: Агенция по заетостта

Графиката изобразява дневния брой на новорегистрираните безработни. Видно е, че стръмното увеличение започва след 23-29 март, а пиковите стойности са отбелязани в следващите няколко седмици, когато вече е в сила мярката „60/40“. Бизнес планирането се осъществява според очакванията за развитие на пазара и

заявените вече политически намерения. Информацията за компенсациите, които ще се изплащат, беше публично известна още с приемането на Закона за мерките по време на извънредното положение (24 март). Ако мярката притежаваше значим потенциал за въздействие върху решенията на компаниите, то масовите съкращения нямаше да се случат именно с въвеждането ѝ. Изглежда, че оповестяването на конкретните параметри и критериите за достъп по-скоро са разочаровали работодателите и те са предпочели да се освободят от част от работниците си веднага.

Поради различни причини компенсациите за март – първия месец, за който имаше възможност да се кандидатства, продължиха да се изплащат до септември включително. Ако бизнесът зависи от тези компенсации и няма финансови резерви, за да покрие разходите за трудовите възнаграждения на работниците си, е невъзможно да функционира половин година, докато получи компенсациите. Това е поредно доказателство за факта, че от „60/40“ са се възползвали основно компании, които така или иначе биха могли да поемат такива неочаквани разходи.

2. „60/40“ и трудовите и осигурителни права на работещите

Извънредната ситуация налагаше да се предприемат бързи стъпки за промяна на нормативната база, така че да се облекчи процедурата по преминаване на работа от вкъщи, приемане на промени, които улесняват взимането на отпуск от някои групи уязвими работници и пр. И това беше направено. Проблемът е, че в голямата си част тези изменения не бяха съгласувани със социалните партньори, а дори когато последните успяваха да представят пред народните представители своите аргументи и предложения, те не бяха подкрепени от депутатите.

2.1 Отпуски

Мярката 60/40 беше обсъдена в НСТС. Вследствие на дебатите беше премахната възможността да се изплащат **компенсации за работници в неплатен отпуск**, както беше записано в първоначалния вариант на ПМС 55. При този вариант служителят нямаше да получава никакво възнаграждение, но работодателят му пак би имал право да получава компенсации за него.

Въпреки възраженията обаче беше прието такива суми да получават и компании за работници в **платен отпуск**. Такъв е дължим по силата на Кодекса на труда, следователно компания, чиято работа е възпрепятствана заради извънредното положение, така или иначе дължи трудови възнаграждения на работниците си по време на платен отпуск. Тези средства следва да са заложили във фирмените разчети още в края на 2019 г. **Разходите за платен отпуск не са извънредни и те не биваше да се покриват от държавния бюджет.** Благодарение на включването на платения отпуск в случаите, в които фонд „Безработица“ изплаща компенсации, се постигнаха две негативни последици: работещите изчерпаха платените си отпуски, без с това да е нужно за запазване на тяхната заетост; бюджетът изплати милиони левове за трудови възнаграждения за платен отпуск, вместо да ги използва за реална подкрепа на заетостта, когато служителите наистина са заплашени да останат без работа.

2.2 Подкрепа за изрядните работодатели – така беше определена мярката от министъра на труда и социалната политика при представянето на правителствения анализ на мярката. Сред критериите за достъп до компенсации беше и изискването компанията да не дължи данъчни и/или осигурителни вноски. Работодателските организации многократно настояваха да се изключат задълженията, които се отнасят за период след началото на извънредното положение – логично е задълженията в криза да се увеличат, дори работодателят да е добросъвестен данъкоплатец, но исканията им не бяха удовлетворени. По този начин правителството затегна контрола за спазване на данъчното и осигурителното законодателство, точно когато вече имаше обективни причини то да не може да бъде спазено именно от фирмите с най-големи затруднения.

От обхвата на ПМС 55 бяха изключени и компании, които имат влезли в сила актове за нарушения на Кодекса на труда и Закона за трудовата миграция и трудовата мобилност. Всички тези ограничения по принцип са правилни, но ако разглеждаме мярката 60/40 като подкрепа за работодателите, а не за работниците, като каквато се представя тя. В крайна сметка **правото на подпомагане на работника беше поставено в зависимост от добросъвестността на работодателя.**

2.3 Изсветляване на икономиката?

В правителствения анализ като положителен резултат се сочи, че мярката 60/40 е довела до осветляване на икономиката. Ако това бъде потвърдено от данните, може да се смята за реално постижение, тъй като, според анализ на НАП, цитиран от Европейската комисия [20], 47% от работодателите и 58% от заетите са изложени на риск да участват в занижено деклариране на заетостта – изключително висок дял от работещите български граждани и бизнес, което поставя под сериозен риск устойчивостта на пенсионно-осигурителната система. Изводите в официалния преглед се основават на констатациите от проверки на ИА „Главна инспекция по труда“ (ГИТ). За периода след началото на април до края на август 2020 г. работещите без трудов договор лица са 0,1% от общия брой заети в проверените предприятия. За същия срок през 2019 г. делът им е 0,2%.

Тук е нужно пояснение. За да бъдат съкратени работещи на трудови договори е нужно да се спазят процедури и да се изплащат обезщетения от работодателя. За едно предприятие, чиято дейност е значително редуцирана, е много по-лесно да се освободи от работник без договор, може да го направи мигновено – не дължи обяснения, не се задължава да не назначава друг на неговото място, не е нужно да изплаща обезщетения. Гражданите, които нямат официални трудовоправни отношения, не се ползват от никаква защита и бяха освободени веднага. Затова инспекторите от ГИТ не биха могли да ги открият при направените проверки. Изводът, че е осветлена икономиката като ефект от компенсациите предполага, че бизнесът против всякаква икономическа логика е сключил договори с хора, чийто труд до момента е ползвал нерегламентирано. **Намалението на недеklarирания труд е следствие от коронакризата, а не от мярката „60/40“.**

От 2015 г. укриването на осигуровки е криминализирано. По силата на чл. 255б от Наказателния кодекс извършителят рискува да бъде осъден и да прекара от

една до осем години лишаване от свобода. Ползването на труд без договор води всъщност до укриване на осигуровки. Нито в официалния анализ, нито на допълнително зададените въпроси в рамките на обсъждането в НСТС, беше даден отговор дали работодателите, които ползват недеklarиран труд са подведени под отговорност.

2.4 Контрол над прилагането на мярката

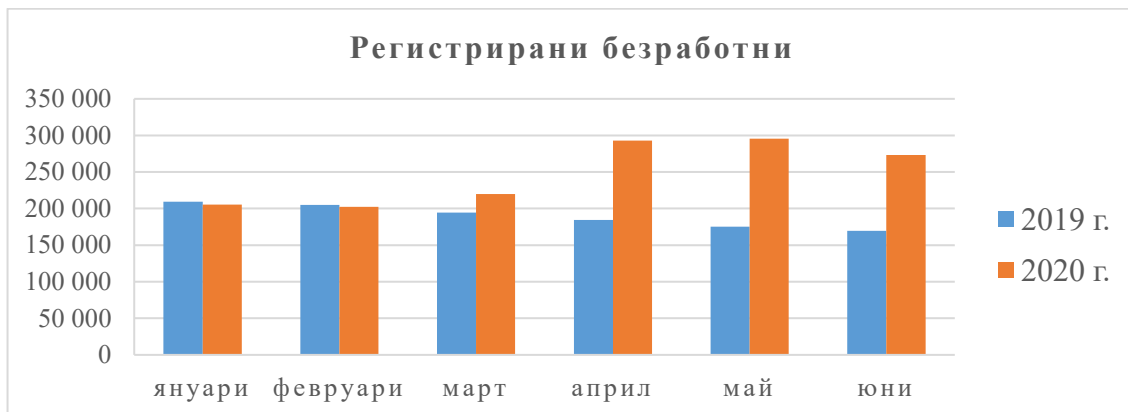
Проверките за спазване на задълженията на работодателите се осъществяват от НАП и ИА „Главна инспекция по труда“ със съдействието и на Агенцията по заетостта. Възможните нарушения са: компанията да продължава да работи, въпреки че е обявила преустановяване на дейността; работата да е на пълно работно време, при обявено непълно такова; работодателят да се освободи от работника в периода, в който е длъжен да запази заетостта му, тъй като ползва за него подпомагане по „60/40“; работодателят да не изплаща пълния размер на трудовото възнаграждение. Очаква се работещите да са активни и да сигнализируют при нередности. Получени са само 22 сигнала в рамките на четири месеца и половина. Направени са и 110 проверки по искане на НОИ. Общо в 37 случая са открити нередности, свързани с изплащането на заплати, но не и във връзка с работното време.

Работниците, дори да търсят информация активно, не биха могли да разберат дали е декларирано, че работят на непълно работно време, за да сигнализират, ако продължават да се трудят стандартно. В публично оповестяваната информация за компаниите-ползватели на мярката не се отбелязва дали компенсацията се изплаща за непълно работно време, въпреки че това беше поискано от КТ „Подкрепа“ неколккратно. Работникът няма и информация дали самият той е включен в списъка със служителите, за които неговият работодател получава финансова подкрепа. Вероятно това са част от причините за ниския брой подадени сигнали.

3. Безработица

Колко са запазените работни места трудно може да бъде установено, сигурно е, че са по-малко от броя на работниците, за които са изплатени компенсации. Но е интересно да се проследи картината на безработицата в края на юни, когато приключи мярката „60/40“.

Фигура 2

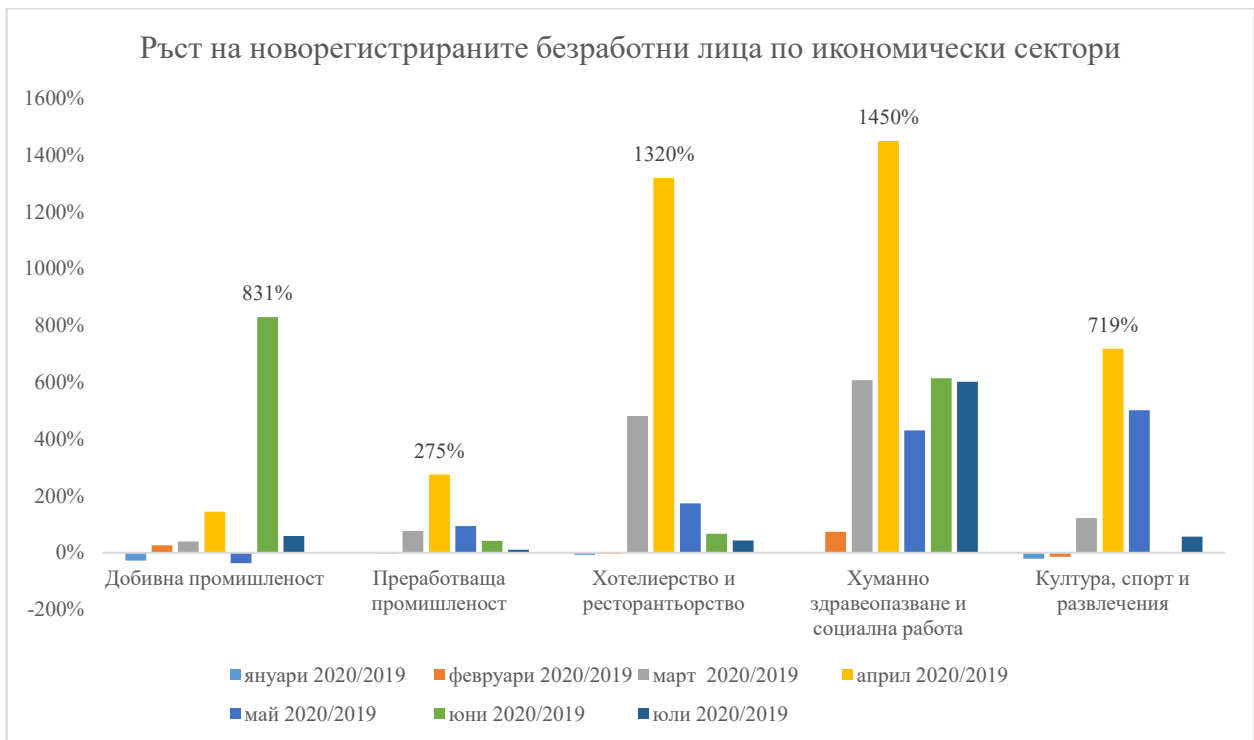

Данни: Месечни бюлетини на АЗ

Пикът на безработицата е през май, когато коефициентът на безработица достига 9%. Вследствие на отварянето на заведенията (май-юни) и подновяването на работата в редица предприятия броят на новорегистрираните намаля, но в края на периода имаме 103 708 регистрирани безработни повече от юни 2019 г. (при това без да се отчита „сивата“ безработица). Очевидно е обръщането на тренда вследствие от извънредното положение, тъй като в началото на 2020 г. броят на безработните е по-нисък от миналогодишния.

Акцентът на публичните политики беше насочен основно към частния сектор, където макар и с определени недостатъци, бяха предприети мерки. Делът на освободените от частния сектор през юни е 55,8% (месечен бюлетин – 2020, юни на Агенция по заетостта), докато същият показател предходната година е бил 48,1%. Броят на останалите без работа работници и служители от частния сектор е приблизително равен на този от публичния сектор, но във фокуса на правителствените политики е само частният. Резултатите не закъсняват именно в момент, в който всички разчитат на намеса и подпомагане от държавните институции. На следващата графика е илюстрирано изменението в броя на регистрираните безработни от няколко сектора.

Фигура 3

Данни: Агенция по заетостта, месечни бюлетини

Голяма част от обществените дебати за социално-икономическите мерки бяха посветени на трудностите в хотелиерството и ресторантьорството и туризма. Бизнес лобитата на тези сектори убедиха управляващите, че отварянето на заведенията е

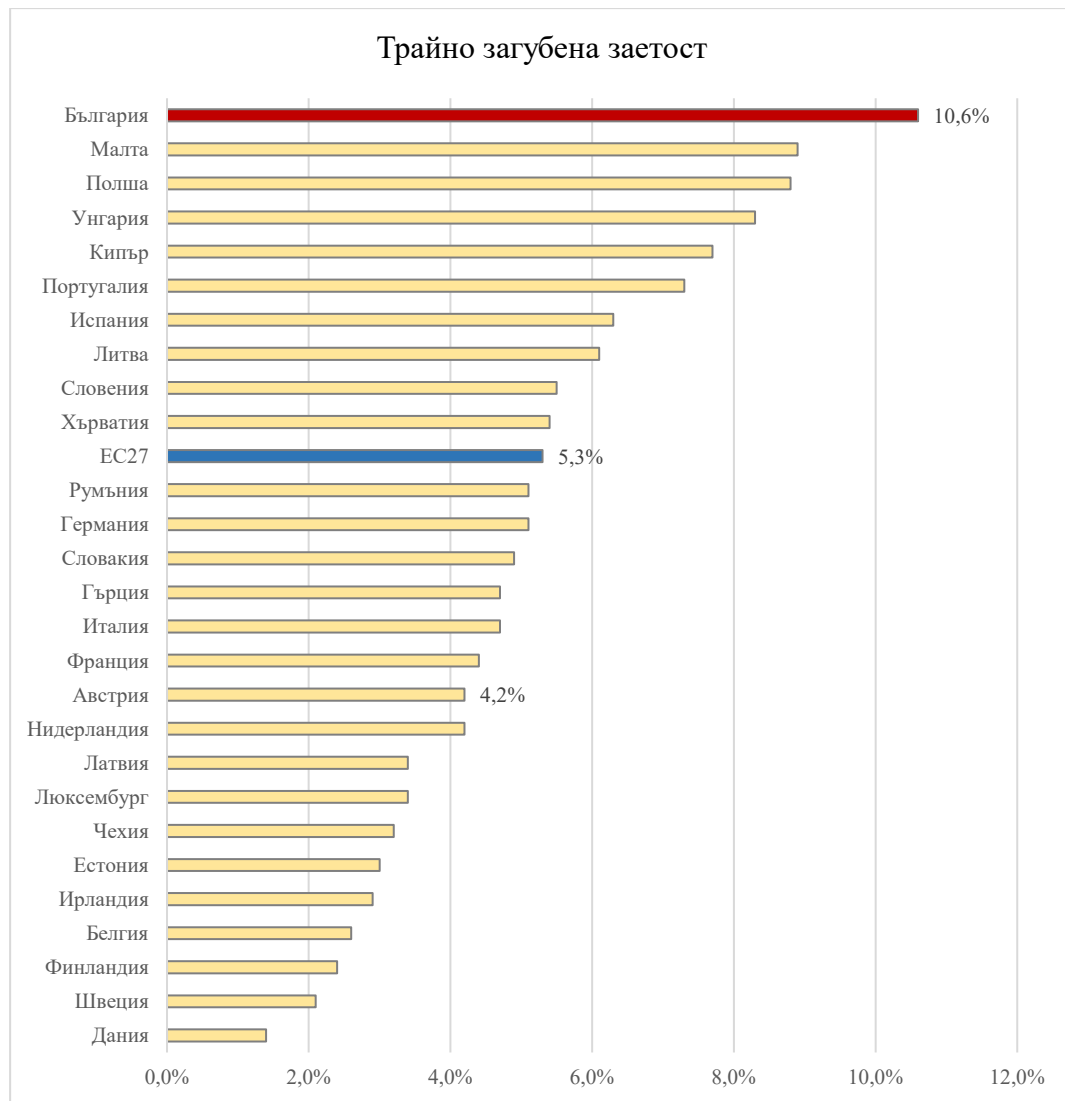
въпрос от национално значение. Получиха и намаление на ставката на ДДС, въпреки че ясно заявиха, че това няма да ги накара да намалят цените [21]. Впоследствие бяха направени редица отстъпки и към туроператорите, като например субсидиране на чартърни полети по 35 евро на седалка и пр.

Но, както е видно от графиката, най-голям отлив процентно спрямо същия месец на предходната година е регистриран в сектор „Хуманно здравеопазване и социална работа“. Въпреки, че здравната система неизменно е част от ежедневието в страната и че кризата първо е здравна, а едва след това икономическа, усилията и финансовите средства за стабилизиране на системата очевидно не са достатъчни. Здравеопазването и социалните дейности най-устойчиво от всички сектори се освобождават от кадри, а пикът е през април, когато броят на новорегистрираните безработни е **14 пъти** по-висок от април 2019 г. Без допълнителна информация е трудно да се правят категорични изводи, но е възможно ниското заплащане и лошите условия на труд, които не компенсират високия риск от заразяване с коронавирус, да са причина специалистите да напускат. [22]

Особено показателен за обхвата на мярката 60/40 е фактът, че 35,2% от започналите работа през юни всъщност са се върнали на старото си работно място или 13 000 души [23]. Към такава стъпка може да пристъпи работникът, след като се е разбрал с работодателя да поеме част от тежестта, като остане известно време само с около 180 лв. доходи от минимално обезщетение за безработица. По този начин обаче **работникът губи право да получава нормално обезщетение за безработица** (60% от осигурителния доход), ако в следващите 3 години остане без работа.

Според Евростат [24], безработните в България през юни са едва 147 000 души, което се различава значително от реално отчетените данни от Агенцията по заетостта – 273 367 лица. Очевидно в статистиката на Евростат/НСИ не са включени всички регистрирани безработни лица, като освен това липсват и данни за сивата безработица – хората без работа, които търсят заетост, но не са мотивирани да се регистрират като такива. Поради това сравнението с останалите държави на ЕС от европейската статистика не може да е достоверно. Анализът на АИКБ за ефекта от мярката „60/40“ се позовава на изследването „Живот, работа и COVID-19“ на европейската агенция за изследване на качеството на живот Eurofound [25]. Данните са събрани в периода 9-30 април 2020 г., изследването е проведено онлайн, но при всички условия стандартите, които спазва европейската агенция, са достатъчна гаранция за качеството на провеждане на изследването.

Фигура 4

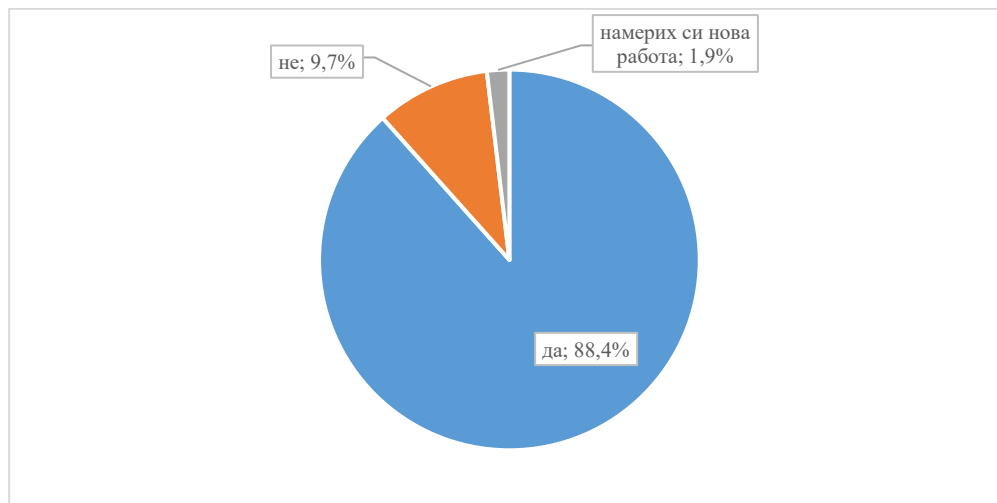
България се отличава и тук с двойно по-висок дял на загубилите трайно работа от средните нива за ЕС. Тъй като предложението на КТ „Подкрепа“ беше базирано на прилагания в Австрия механизъм за подпомагане на заетостта, може да се видят и сравнят резултатите там – повече от два пъти по-малко са загубилите постоянната си работа в тази европейска държава.

4. Работниците за мярката

През месец юни и юли 2020 г. Синдикалната федерация на машиностроителите и металоработниците на КТ „Подкрепа“ проведе онлайн анкетиране сред синдикални членове и техните семейства на тема „Социални и икономически мерки по време на пандемия“. Целта на анкетата беше да се направи анализ за социалната цена на пандемията и отражението върху заетостта и трудовите възнаграждения. Данните са от 221 респонденти. Анкетата е попълвана основно от

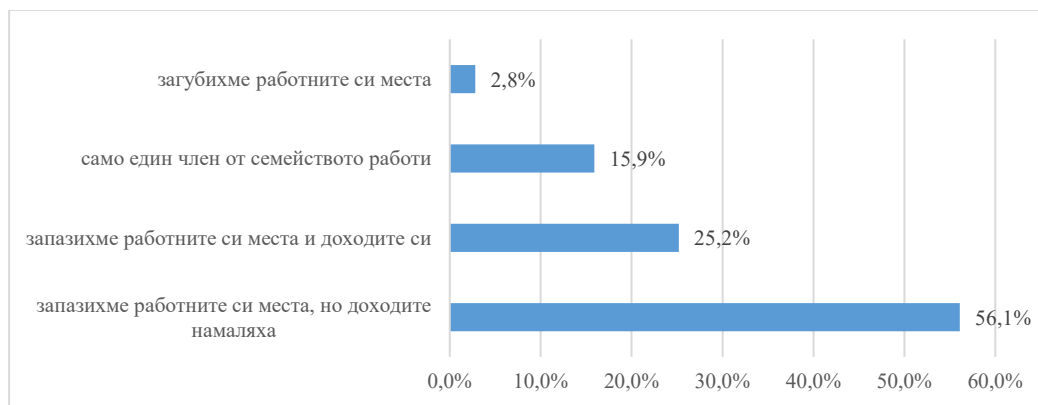
работници и служители от предприятия, в които има изградени синдикални секции на КТ „Подкрепа“ и отразява тяхната позиция.

Фигура 5 Запазихте ли работното си място по време на извънредното положение и епидемичната обстановка?

Отговорите на този въпрос са близки до данните на Eurofound, които цитирахме по-горе. Тук 11,6% от хората са отговорили, че са загубили работата си. Според европейската агенция, трайно загубилите работните си места у нас са 10,6%.

Фигура 6 Как се отрази на вашето семейство икономическата криза вследствие на пандемията?

81% от хората са запазили работните си места, но само при 25% доходите също са се запазили. Както става ясно от отговорите на друг въпрос, при 42% от хората доходите са намалели значително. Тъй като работодателят има право едностранно само да увеличава трудовите възнаграждения, не и да ги намалява, вероятно немалка част от възнагражденията в сектора се изплащат традиционно под формата на бонус, който се дава до голяма степен по усмотрение на работодателя. Акценти от останалите данни могат да бъдат намерени в Приложение 1.

От направеното анкетиране и наблюдението върху ситуацията в предприятията се налагат следните изводи:

- Процентът на предприятията от сектор „Машиностроене“ и съответно на заетите в тях лица, които са се възползвали от мярката 60/40, е относително нисък.
- Почти половината от работниците и служителите считат, че „60/40“ помага на работодателите да спестят средства, а работниците и служителите губят платения си отпуск. Голяма част от работещите бяха принудени да използват платения си отпуск още през зимата и пролетта и това ги лиши от възможността да почиват през лятото със семействата си. Осъзната е ситуацията, че работодателят е задължен да осигури средства за платения годишен отпуск и че всъщност с тази мярка държавата подпомага работодателите, а не работниците и служителите.
- Ползването на неплатен отпуск, както и намаляването на „бонуси“ към работната заплата, поради рязко намаляване обема на работа, доведе до спад в трудовите възнаграждения. Почти половината от работниците и служителите отбелязват, че доходите им са намалели.
- Освен недоверие към мярката 60/40, има недоверие и към останалите социални и икономически мерки.
- Почти всеки втори работник и служител е несигурен за запазване на работното си място и трудовото си възнаграждение.
- Категорично е мнението, че работниците и служителите, които са принудени да ползват неплатен отпуск, за да запазят работните си места, или работят на непълно работно време, трябва да получават компенсации от държавата през следващите месеци, поне до края на 2020 година. Тези компенсации трябва да се изплащат директно на работниците и служителите. Налага се изводът, че компенсациите и икономическите мерки са в интерес на работодателя и няма директна помощ към работниците и служителите.

III Социални мерки

Тук ще разгледаме част от мерките, които следва да подпомогнат гражданите, които по някакви причини не могат да бъдат включени в мярката „60/40“. Това са работещите в неплатен отпуск; майките на малки деца, които се наложи да си останат вкъщи заради затварянето на училища и детски градини; самоосигуряващите се лица.

1. Безлихвени кредити

С решение на Министерския съвет №257 от 14.04.2020 г. се одобри програма за предоставяне на безлихвени кредити от „Българската банка за развитие“ АД чрез посредничеството на търговските банки. Именно поради участието на последните във веригата, преди началото на мярката беше предвидено гражданите да дължат такси, но впоследствие това задължение беше отменено. Общият отделен ресурс за тази мярка беше 200 млн. лв. Максималният размер на заема е 4500 лв., като може

да се вземе наведнъж или на траншове. Кредитите са с максимален срок на издължаване до 5 години, с минимум 6 месеца и максимум 24 месеца гратисен период. Срокът за кандидатстване е 31 декември 2020 г.

Безлихвени кредити могат да получават работещи, които поради пандемията нямат възможност да се трудят и са в неплатен отпуск. Трудовите им договори следва да са поне от шест месеца, но не бива да имат втори трудов договор, по който продължават да работят. Самоосигуряващите се лица също могат да кандидатстват, но трябва да регистрират поне 20% спад на доходите през първото тримесечие на 2020 г. в сравнение с първото тримесечие на 2019 г. И двете групи работещи обаче следва да имат платени осигурителни вноски. Така отново, по подобие на мярката „60/40“, правата на служителите зависеха от коректността на техните работодатели.

Таблица 2 Безлихвени кредити за работници в неплатен отпуск и самоосигуряващи се лица

Дата	Подадени искания	Потвърдени искания	Обща сума на одобрените кредити	Средна стойност на заемите
19 май 2020 г.	6,719	2,586	10 989 500 лв.	4200 лв.
31 май 2020 г.	10,847	5,265	22 000 000 лв.	4300 лв.
7 юни 2020 г.	12,958	6,735	28 000 000 лв.	4100 лв.
15 юни 2020 г.	14,602	8,115	34 000 000 лв.	4200 лв.
21 юни 2020 г.	16,522	9,576	40 000 000 лв.	4000 лв.
29 юни 2020 г.	18,181	10,565	44 000 000 лв.	4150 лв.
5 юли 2020 г.	19,504	11,364	47 000 000 лв.	4190 лв.
13 юли 2020 г.	20,677	11,986	50 000 000 лв.	4200 лв.
23 юли 2020 г.	21,000	10,500	53 000 000 лв.	4000 лв.
27 юли 2020 г.	22,853	13,377	55 600 000 лв.	4200 лв.
4 август 2020 г.		14,203	59 000 000 лв.	4200 лв.
19 август 2020 г.	26,160	16,000	65 700 000 лв.	4100 лв.
1 септември 2020 г.	27,751	16,984	70 713 300 лв.	4200 лв.

Данни: Сайт на ББР

Първата банка, която стартира приема на документи от 27 април – почти две седмици след одобряването на програмата, е Общинска банка. Месец по-късно ББР вече подготвя промени по дизайна на мярката, тъй като е видно, че подадените заявления са твърде малко. Социалните партньори многократно дотогава алармираха, че изискването за платени осигуровки е твърде ограничително и

несправедливо. С поправка от 19 юни 2020 г. това изискване беше премахнато, позволи се и на работещи, които вече са се върнали на работа, да получат безлихвен кредит.

Въпреки облекчаването на критериите за достъп, желаещите да получат заем не се увеличиха значимо. По данни към началото на септември, 73% от получателите са лица на трудов договор, а останалите 27% са самоосигуряващи се. В крайна сметка малко повече от 4 месеца след началото около 17 хил. лица са получили безлихвен заем, а от отделените 200 млн. лв. са използвани едва **71 млн. лв.** Гражданите масово виждаха в тази програма допълнително задлъжняване, когато очакваха безвъзмездно подпомагане от правителството.

2. Мерки за подпомагане на семейства в неплатен отпуск

Още преди извънредното положение училищата бяха в грипна ваканция, която се преля в пандемична такава. След 13 март бяха затворени също детските градини и яслите. Това породило огромно напрежение в семействата и на работните места на родителите на малки деца. Още в първия ден на извънредното положение социалните партньори бяха поканени на среща в Министерството на труда и социалната политика, където изразиха опасенията си от новата ситуация. Тогава КТ „Подкрепа“ предложи въвеждане на **ваучери за гледане на дете** по подобие на примера на Италия, но правителствените експерти смятаха, че няма достатъчно детегледачи, за да може да работи такъв подход. Впоследствие синдикатът настоя да се предвиди **допълнителен платен отпуск** за такива случаи, който да се изплаща от НОИ по подобие на обезщетението за временна нетрудоспособност. Това също не беше прието.

Междувременно родители бяха принудени да ходят на работа с децата си, когато това е възможно. Други си взеха целия платен отпуск – в Закона за мерките при извънредното положение беше предвидено работникът в такива случаи да получава право да ползва отпуска си, без да е нужно разрешение от работодателя. След като свърши платеният, родителите трябваше да ползват и неплатен отпуск. Особено тежка беше ситуацията на родители (в голямата си част майки), които отглеждат сами децата си и бяха останали без работа и без право на обезщетение за безработица. Има случаи, в които майката години наред е работила в държавна институция, но на граждански договор, което я лишава от възможност да получава подпомагане в случай на безработица. Тези български семейства не получиха никакво подпомагане.

На 26 април (месец и половина след началото на извънредното положение) правителството обяви [26], че ще отпуска еднократна помощ за родители в неплатен отпуск, когато двамата родители или самотният родител използват неплатен отпуск от поне 20 дни, не получават социални помощи, изчерпали са платения си отпуск. Към този момент - в началото на годината, фактически беше невъзможно родителят да е използвал пълният размер на платения си отпуск и вече да ползва 20 дни неплатен. Беше поставен и доходен критерий – месечният доход на член от семейството не биваше да превишава 610 лв. За тази мярка бяха отделени **20 млн. лв.** Все още няма обобщена информация за изпълнението на мярката, но още в

началото бяха заведени дела в Комисията за защита от дискриминация от майки, преминали на непълно работно време, които остават извън обхвата на това макар и еднократно подпомагане. [27]

С ПМС №218 от 17 август 2020 г. беше одобрена нова социална помощ за такива случаи [28]. Основните разлики:

- помощта вече е месечна, не еднократна;
- отнася се за деца до 14-годишна възраст, предишната беше до 12 години – другият национално представителен синдикат КНСБ основно настояваше за увеличение на възрастта;
- кандидатстващият следва да е изчерпал платения си отпуск, но е добавено „или правото вече е реализирано пропорционално на отработеното време от началото на годината“;
- размерът на помощта за семейство с едно дете е равен на минималната работна заплата, определена за страната, или 610 лв., а с две и повече деца – 150 на сто от нея, или 915 лв.

Оставена е възможност за икономии и от тази мярка, но с леки корекции този дизайн има много по-висок потенциал, отколкото еднократното плащане, което действаше по време на извънредното положение. Основният проблем, който вероятно ще се появи, е при определянето на доходния критерий. Всички социални помощи се отпускат въз основа на брутни, не на чисти разполагаеми доходи. По всяка вероятност и сега ще е така, което отново ще генерира недоволство.

IV Подпомагане на бизнеса

Бяха приети няколко програми за осигуряване на ликвидност на предприятията. Част от тях отпускаха безвъзмездни средства за оперативната дейност на компаниите, други включваха преференциални кредити.

1. Мярка „3-10“

Средствата за това подпомагане идват от Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“ 2014-2020, BG16RFOP002-2.073 „Подкрепа на микро и малки предприятия за преодоляване на икономическите последици от пандемията COVID-19“ [29]. С получените грантове може да се финансират всякакви дейности на фирмата, с изключение на тези, които са приключени преди февруари 2020 г. Размерът на финансирането е от 3 000 до 10 000 лв. Общият размер по процедурата е **173 млн. лв.**

Достъпът до тези средства беше изключително улеснен, но в същото време бяха заложили някои ограничения, чиято цел очевидно беше да се филтрират по някакъв начин кандидатите, тъй като ресурсът е твърде ограничен. Можеха да кандидатстват фирми, регистрирали спад поне 20% в оборота за месеца, предхождащ месеца, в който е подадено заявлението за подпомагане спрямо средно аритметичния оборот през 2019 г. Сравнението с оборота от цялата 2019 г. може да е проблем за фирми, които имат по-засилена работа през зимните месеци, тъй като в сравнителен план е възможно все още да не са видими негативите от пандемията. В крайна сметка стартият на програмата се забави значително, така че този проблем към момента на

кандидатстването по-скоро вече не съществуваше. Останаха обаче други два проблема:

- подобно на мярката „60/40“ в началото, тук се изисква компанията да няма задължения за данъци и осигуровки. Не беше прието предложението да бъдат допустими и заявления от фирми, които са разсрочили плащанията;
- беше приложено изискване фирмата да е регистрирала поне 30 000 лв. оборот през 2019 г. [30] За тази бариера не беше дадено обяснение, преминаването ѝ беше проблем за някои микропредприятия.

Микро и малките предприятия в България са около 408 000, за да получат само по 3 хил. лв. са нужни 1,2 млрд. лв. Видно е, че с определените средства може да се подпомогне много малка част от тях. Така формулирана обаче, схемата изглежда без ясна цел и без ясно таргетиран сектор, който правителството е преценило, че е приоритетен за развитието на страната. Очевидно по-голям шанс имат фирмите, в които е налице административен капацитет за бързо подаване на нужната документация, тъй като заявленията се одобряват по реда на постъпването им. По същество тези грантове са минимални и не е обосновано да се заложат високи изисквания за кандидатстване. По-голяма ефективност от малкия бюджет можеше да се очаква, ако финансовата подкрепа се концентрира в определени приоритетни сектори.

Процедурата стартира на 12 май, за броени дни бяха получени достатъчно заявления от фирми, но оценяването изисква време, поради което към началото на септември 2020 г. са раздадени около 100 млн. лв. Тъй като няма никакво съмнение, че целият ресурс ще бъде използван, управляващите вече направиха анонс за нов механизъм за подпомагане, подобен на този.

2. Подкрепа за средни предприятия

Схемата е аналогична на тази за микро и малките предприятия, отново по ОПИК, BG16RFOP002-2.077 „Подкрепа за средни предприятия за преодоляване на икономическите последствия от пандемията COVID-19“ [31], но сумите са значително по-високи. Минималният размер на подпомагането е 30 хил. лв., а максималният – 150 хил. лв. Изискването за реализиран оборот за 2019 г. е 1 млн. лв. За разлика от мярката „3-10“, тук са описани разходите, които са допустими, като сред тях са и разходите за персонал.

Все още не може да се направи оценка на реализацията на това подпомагане, тъй като крайният срок за набиране на проектни предложения е края на август. Отделеният ресурс е **200 млн. лв.** и най-вероятно ще бъде изчерпан напълно.

3. Преференциални кредити за бизнеса

Тези кредити не са тема на настоящия анализ, затова само ще маркираме възможностите за финансиране през ББР и Фонда на фондовете и техните бюджети, за да се направи приблизително сравнение на финансирането към физически и юридически лица.

- Подкрепа на ликвидността на микро-, малките и средните предприятия – максимално възможният размер на кредита е 300 000 лв. Редом с другите затруднения, които могат да срещнат предприятията при извънредно положение, те могат да кандидатстват и ако имат заразени служители, поради което се налага карантиниране. Общият бюджет на програмата е 500 млн. лв.
- Кредити с лихвена субсидия за малки и средни предприятия – заемите са до 3 млн. лв., а общият отделен бюджет е 170 млн. лв.
- Микрокредити – насочени са към самоосигуряващи се лица и малки стартиращи предприятия. Максимално възможният размер на кредитите е 50 хил. лв., преференцията тук е в това, че лихвата е ниска. Общият размер на бюджета е 24 млн. лв.
- Портфейлни гаранции за подкрепа на ликвидността на МСП – отпускат се през Европейския инвестиционен фонд. Общият размер на средствата е 160 млн. лв.

Безвъзмездните средства за бизнеса до момента възлизат на 373 млн. лв., а средствата по преференциалните кредити – 854 млн. лв.

V Пакет мерки „Заетост X 3“

Невъзможността прилаганите по време на извънредното положение мерки да гарантират заетост се илюстрира и от факта, че бяха приети законови поправки, с които хора, получаващи социални помощи, се задължават да работят принудително в селското стопанство за частни фирми – подход, който граничи с експлоатация. Това е нарушение на работническите права в страната, тъй като трудът фактически не е заплатен. Затова четири организации изпратиха сигнали до Международната организация на труда и Европейската комисия. [32]

Въпреки ограничаването на мобилността и затварянето на граници с цел ограничаване на заразата, беше направено изключение за сезонните работници и заетите с грижи за възрастни хора, които се трудят в Западна Европа. Ако за тях беше създадена възможност за достойна заетост в България или им бяха осигурени средства за живот, за да отложат пътуванията, те нямаше да бъдат изложени на опасността да се разболеят в чужда страна, чийто официален език обичайно не владеят и където оцеляването им е застрашено. За проблема КТ „Подкрепа“ сигнализира още на 12 април 2020 г. [33] Позицията на синдиката беше отразена от множество чужди медии, но не получи никакъв отговор от управляващите.

Пакетът мерки „Заетост X 3“ беше въведен след края на извънредното положение. Със сигурност тези програми са по-ефективни от предходните и поради по-облекчените критерии за достъп се очаква по-голяма част от заделения бюджет да бъде използван.

1. Нова мярка „60/40“

Програмата се въвежда с ПМС 151 от 3 юли 2020 г. [34] Както вече беше споменато, разликата в дизайна на двете мерки е голяма. Макар отново да се изплащат 60% от осигурителния доход и дължимите от работодателя осигурителни

вноски, сега вече компенсациите се изплащат за служители, които работят, т.е. допринасят за икономическите резултати на фирмата. Специфично за ПМС 151:

- получатели на средствата са предприятия, които са одобрени и са получавали подпомагане по предходната мярка „60/40“;
- база за изчисляване на компенсациите е среднодневният осигурителен доход за месец май. [35] Поради сравнително малкия брой работни дни през месеца, среднодневният осигурителен доход е относително висок, което води до високи компенсации по ПМС 151.

До 17 септември вече са направени девет транша по тази мярка. Досега са изплатени 106 млн. лв. Напомняме, че за целия период на действие на предишната мярка бяха използвани едва 185 млн. лв.

2. Запазване на заетостта в секторите „Туризм“ и „Транспорт“

Тук е включен и сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“. Кандидатстващите фирми трябва да докажат спад с поне 20% на приходите от продажби. А компенсациите са в размер на 290 лв. на заето лице, като може да се комбинира с новата мярка „60/40“. Включено е изискване да са платени дължимите данъци и осигуровки. Максималният период за получаване на 290 лв. е шест месеца. Ако ползват това подпомагане, работодателите са длъжни да запазят заетостта на работниците през поне още половината от времето, за което са ползвали подпомагане.

Тези сектори наистина са сред най-пострадалите от кризата и макар поне два от тях да са сред областите с най-висок недеklarиран труд, компенсациите са полезни, тъй като е поставено и категоричното изискване за платени дължими данъци и осигуровки. В допълнение, с кандидатстването по мярката компанията влиза във фокуса на институции като НАП и НОИ, следователно не се очаква от подпомагането да се възползват системни нарушители на законодателството. Отделеният бюджет е 40 млн. лв., очаква се да бъде подкрепена заетостта на около 20 хиляди работещи граждани.

3. Мярка „Заетост за теб“

По тази мярка държавата изплаща минимална работна заплата и осигуровките за нея за новонаети безработни лица. Ще могат да се възползват основно фирми от секторите „Хотелиерство и ресторантьорство“ и „Туристическа агентска и операторска дейност; други дейности, свързани с пътувания и резервации“. Заложени са някои клаузи, които ограничават потенциалните злоупотреби като:

- освободени преди по-малко от месец служители не могат да бъдат наемани по тази мярка;
- работодателите са задължени да запазят на работа 75% от новонаетите за поне толкова време за колкото са получавали подпомагане.

Заклучение

При пандемия и следващите от нея действия по ограничаване на движението и икономическата активност, социално-икономическите мерки са не по-малко важни от здравните и ограничителни мерки. Тук основна е ролята на социалната отговорност на държавата към гражданите, в частност работещите, и бизнеса, за да бъде гарантирано физическото оцеляване на едните и възможността за продължаване на икономическата активност на другите след края на кризата.

Направеният анализ на мерките сочи, че основната мярка за заетост „60/40“ е в подкрепа на фирми в стабилно финансово състояние. Работещите без трудови договори останаха без доходи, не са част и от статистиката за безработните лица. Няма емпирични данни, които да доказват, че в този период е постигнато изсветляване на икономиката. Официалните данни на държавните институции сочат, че максимум 8976 фирми са получили компенсации за не повече от 172 хил. работници и служители. В същото време държавният бюджет е спестил между 207 и 600 млн. лв. от обезщетения за безработица. Недостатъчната ефективност на мерките за запазване на заетостта са илюстрирани от факта, че пикът на новорегистрираните безработни е след въвеждане на мярката „60/40“.

При ръст на безработицата в сектор „Хуманитарно здравеопазване и социална работа – 1450% или 14 пъти е очевидна нуждата от акцент на публичните политики в този сектор. Подобна е и ситуацията във всички държавни институции. [36]

Сравнението на социалната отговорност на държавата към отделните заинтересовани лица може да бъде направено въз основа на отделения и изплатен бюджет по различните програми за икономически и социални мерки.

Фигура 7 Бюджети на мерките към физическите и юридическите лица

За физическите лица

- ✓ 60/40: 185,5 млн. лв.
- ✓ безлихвени кредити: 71 млн. лв.
- ✓ еднократна помощ за родители в неплатен отпуск: 20 млн. лв.

276,5 млн. лв.

За бизнеса

- ✓ мярка „3-10“: 173 млн. лв.
- ✓ подкрепа за средни предприятия: 200 млн. лв.
- ✓ преференциални кредити: 854 млн. лв.

1,227 млрд. лв.

При цялата условност на разделението, сравнението илюстрира управленските приоритети. Нямаше програма, по която гражданин можеше сам да инициира и да получи подпомагане, не кредит, поради факта, че е останал без доходи. Единствената подобна мярка беше насочената към родителите в неплатен отпуск, но изискванията бяха такива, че всъщност достъпът до еднократно плащане беше силно ограничен. Бюджетът към бизнеса е 4 пъти по-висок от този за

гражданите, които не притежават фирми. Основните изводи от първата част на кризата могат да се обобщят така:

- Жизненоважна е подкрепата за публичния сектор.
- Необходими са мерки за ограничаване на финансовото подпомагане към компании, които нямат нужда от компенсации и нови възможности за по-уязвимите.
- Подпомогнатите компании не бива да си разпределят бонуси и дивиденди през кризисната година.
- Именно сега трябва да се европеизира данъчната система, за да поемат всички част от тежестта на пандемията.

Определено има напредък при програмирането на новите мерки. Отчитаме, че е трудно в извънредна ситуация да се подготвят възможно най-ефективните методи за подпомагане на хората и бизнеса. Но голяма част от направените пропуски бяха допуснати въпреки многобройните предупреждения от страна на отделни експерти и организации като социалните партньори.

Приложение 1

Анкетата е проведена през периода юни-юли 2020 г. Участие са взели 221 работници и служители. Тук ще опишем резултатите по основните въпроси, които бяха включени във въпросника, чиито отговори описват оценката на работещите към приложените социално-икономически мерки в България.

Въпрос: Доволни ли сте от социалните и икономически мерки, които бяха предприети по време на извънредното положение и епидемичната обстановка?

Отговори: да – 32%; не – 68%

Въпрос: Запазихте ли работното си място по време на извънредното положение и извънредната епидемична обстановка?

Отговори: да – 88,4%; не – 9,7%; намерих си нова работа – 1,9%

Въпрос: Наложихте ли се да ползвате платен отпуск?

Отговори: част от платения отпуск – 41,9%; целия платен отпуск – 18,1%; не – 39,5%; без отговор – 0,5%

Тук следва да се отбележи, че анкетирането е проведено от средата на месец юни и отразява ползвалите отпуски до този момент. Към края на месец август процента на хората, които са използвали целият платен отпуск, поради епидемичната обстановка е по-висок.

Въпрос: Наложихте ли се да ползвате неплатен отпуск?

Отговори: до 10 дни – 10,2%; до 20 дни – 7,9%; до 30 дни – 4,2%; повече от 30 дни – 3,3%; не – 74,4%

По подобие на предишния въпрос – към септември делът на ползвалите неплатен отпуск е по-висок, тъй като в редица машиностроителни предприятия няма поръчки.

Въпрос: Вашият работодател въведе ли непълно работно време?

Отговори: да, през последните два месеца – 4,2%; да, през последния месец – 8%; да, от началото на извънредното положение – 12,3%; не – 75,5%

Въпрос: Ако сте били в неплатен отпуск или сте останали без работа, възползвахте ли се от мярката за държавен безлихвен кредит?

Отговори: не – 68,5%; не одобрявам мярката – 31,5%

Въпрос: Възползвахте ли се от еднократната помощ за семейства?

Отговори: не – 83,9%; поставените изисквания за кандидатстване са твърде завишени – 15,6%; без отговор 0,5%

Въпрос: Вашият работодател кандидатства ли за икономическата мярка 60 на 40?

Отговори: да – 10,8%; не – 54,9%; нямам информация – 34,3%

Въпрос: Считате ли, че икономическата мярка 60 на 40 помага на работниците и служителите да запазят работните места и доходите си?

Отговори: да, напълно – 4,8%; да, отчасти – 23,8%; мярката помага на работодателите да спестят средства, а работниците и служителите губят платения си отпуск – 42,9%; не – 28,6%

Въпрос: Имате ли сигурност за запазване на работното си място през следващите месеци?

Отговори: да – 45%; не – 55%

Въпрос: Как се отрази икономическата криза вследствие от пандемията на Вашето трудово възнаграждение?

Отговори: значително намалю – 41,6%; запази се същото – 32,7%; малко намалю – 25,2%; увеличи се – 0,5%

Въпрос: Как се отрази на вашето семейство икономическата криза вследствие на пандемията?

Отговори: запазихме работните си места, но доходите намалюха – 56,1%; запазихме работните си места и доходите си – 25,2%; само един член от семейството работи – 15,9%; загубихме работните си места – 2,8%

Въпрос: Икономическата криза продължава и се задълбочава. Считате ли, че работниците и служителите, които са принудени да ползват неплатен отпуск, за да запазят работните си места, или работят на непълно работно време трябва да получават компенсации от държавата?

Отговори: да, компенсациите да се превеждат директно на работниците и служителите – 81%; да, компенсациите да се превеждат така както е мярката „60/40“ – 10%; без отговор – 9%

Литература

- [1] Становище на ИСС, „Корпоративната социална отговорност – достижения и предизвикателства“ (Stanovishte na ISS, „Korporativnata sotsialna otgovornost – dostizhenia i predizvikatelstva“) <http://www.esc.bg/bg/documents/category/4?download=275> (accessed 24 October 2020)
- [2] Проф. д.с.н. Емилия Ченгелова, „Същност и развитие на концепцията за корпоративната социална отговорност“, сп. „Индустриални отношения и обществено развитие“, бр. 1/2019, стр. 3 (Prof. d.s.n. Emilia Chengelova, „Sashtnost i razvitie na kontseptsiyata za korporativnata sotsialna otgovornost“, sp. „Industrialni otnoshenia i obshtestveno razvitie“, br. 1/2019, str. 3)
- [3] Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Европейския съвет, Съвета, Европейската централна банка, Европейската инвестиционна банка и Еврогрупата, „Координирани икономически мерки в отговор на пандемията от COVID-19“, 13 март 2020 г. (Saobshtenie na Komisiyata do Evropeyskia parlament, Evropeyskia savet, Saveta, Evropeyskata tsentralna banka, Evropeyskata investitsionna banka i Evrogrupata, „Koordinirani ikonomicheski merki v otgovor na pandemiyata ot COVID-19“, 13 mart 2020) <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2020/BG/COM-2020-112-F1-BG-MAIN-PART-1.PDF> (accessed 15 October 2020)
- [4] Проф. Мирослава Пейчева, „Социален одит и одит на човешките ресурси“, стр. 19 (Prof. Miroslava Peycheva, „Sotsialen odit i odit na choveshkite resursi“, str. 19)
- [5] Заповед № РД-01-124/13.03.2020 г. (Zapoved № RD-01-124/13.03.2020) <https://vt.government.bg/documents/rd-01-124-vuvejdane-protiepidemichni-merki.pdf> (accessed 2 September 2020)
- [6] Институт за икономически изследвания, БАН, „Макроикономически последици от борбата с COVID-19: Експресни оценки, изводи и прогнози към 12.04.2020 г. (актуализация към 14.04.2020 г.)“, стр. 2 (Institut za ikonomicheski izsledvania, BAN, „Makroikonomicheski posleditsi ot borbata s COVID-19: Ekspresni otsenki, izvodi i prognozi kam 12.04.2020 g. (aktualizatsia kam 14.04.2020 g.)“, str. 2) https://www.iki.bas.bg/files/covid_effects.pdf (accessed 20 October 2020)
- [7] Становище на КТ „Подкрепа“ относно предложения за изменение и допълнение на Закон за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на парламента от 13 март 2020 г., април 2020 г. (Stanovishte na КТ „Podkrepa“ относно predlozhenia za izmenenie i dopalnenie na Zakon za merkite i deystviyata po vreme na izvanrednoto polozhenie, obyaveno s reshenie na parlamenta ot 13 mart 2020 g., april 2020) <https://podkrepa.org/statement/%d1%81%d1%82%d0%b0%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%b8%d1%89%d0%b5-%d0%bd%d0%b0-%d0%ba%d1%82-%d0%bf%d0%be%d0%b4%d0%ba%d1%80%d0%b5%d0%bf%d0%b0-%d0%be%d1%82%d0%bd%d0%be%d1%81%d0%bd%d0%be-%d0%bf%d1%80%d0%b5-3/> (accessed 20 October 2020)

[8] Законопроект за мерките по време на извънредното положение, обявено с решение от 13 март 2020 г. на Народното събрание (Zakonoproekt za merkite po vreme na izvanredното polozhenie, obyaveno s reshenie ot 13 mart 2020 g. na Narodното sabranie) <https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/157379/> (accessed 12 May 2020)

[9] Предложения на АОБР за изменение и допълнение на Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13.03.2020 г. (ЗМДВИП) (Predlozhenia na AOBR za izmenenie i dopalnenie na Zakona za merkite i deystviyata po vreme na izvanredното polozhenie, obyaveno s reshenie na Narodното sabranie ot 13.03.2020 g. (ZMDVIP))

<https://aobe.bg/%d0%bf%d1%80%d0%b5%d0%b4%d0%bb%d0%be%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d1%8f-%d0%bd%d0%b0-%d0%b0%d0%be%d0%b1%d1%80-%d0%b7%d0%b0-%d0%b8%d0%b7%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5-%d0%b8-%d0%b4%d0%be%d0%bf/> (accessed 20 October 2020)

[10] Прието на 30 март 2020 г. Впоследствие претърпяло две изменения с ПМС 71 и ПМС 106.

[11] Списък на работодателите, на които са изплатени компенсации по ПМС № 55 от 2020 г. <https://www.noi.bg/aboutbg/accinformation/416-pms552020/5909-pms552020>

[12] 240 000 работни места се запазват по мярката 60/40, 28 май 2020 г.

https://coronavirus.bg/bg/news/279?fbclid=IwAR1wo05ht_UHGoUvDyZxQfgBTbhtOzYtNbDZ1KS8qNLH3xvJ5N6KdSw6sUc

[13] Григорова, В., „60/40 – пропаганда и факти“ (Grigorova, V., „60/40 – propaganda i fakti“) <https://baricada.org/2020/05/29/60-40-propaganda-fakti/>

[14] Емил Караниколов: Българската икономика остана в кондиция по време на кризата, сайт на МИ, 29 юни 2020 г. <https://mi.government.bg/bg/news/emil-karanikolov-balgarskata-ikonomika-ostana-v-kondiciya-po-vreme-na-krizata-3907.html?p=eyJwYWdlIjo0fQ>

[15] Анализ на изпълнението на Постановление № 55 на Министерския съвет от 30 март 2020 г.

http://saveti.government.bg/c/document_library/get_file?p_1_id=10631&folderId=1571201&name=DLFE-9123.pdf

[16] „Лудогорец дарява още 111 000 лв. за семейства в региона“, 16 април 2020 г.

<https://ludogorets.com/bg/news/?i=3519>

[17] НОИ, „Статистически бюлетин за регистрираните безработни лица с право на парично обезщетение през месец юни 2020 г.“ (NOI, „Statisticheski byuletin za registriranite bezrobotni litsa s pravo na parichno obezhtetenie prez mesets yuni 2020 g.“)

https://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/bezrobotica/unempl_06_2020.pdf (accessed 20 October 2020)

[18] 185,8 млн. лв. изплатени, от които 330 хил. лв. върнати от работодателите, според правителствения анализ на мярката.

[19] Агенция по заетостта, Месечен бюлетин – юни 2020 г. (Agentsia po zаетostta, Mesechen byuletin – yuni 2020 g.) <https://www.az.government.bg/bg/stats/view/2/318/> (accessed 10 October 2020)

[20] Европейска комисия, Доклад за България за 2018 г., включващ задълбочен преглед относно предотвратяването и коригирането на макроикономическите

дисбаланси (Evropeyska komisia, Doklad za Bulgaria za 2018 g., vklyuchvasht zadalbochen pregled odnosno predotvratyavaneto i korigiraneto na makroikonomicheskite disbalansi) <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-european-semester-country-report-bulgaria-bg.pdf> (accessed 20 October 2020)

[21] Председателят на Асоциацията на заведенията Ричард Алибегов: „Това е мярка за бизнеса, не за потребителите... Ресторантьорите няма да намалят цените.“, 29 май 2020 г. <https://news.bg/economics/alibegov-namalenoto-dds-e-za-biznesa-ne-za-potrebitelite.html> (accessed 30 October 2020)

[22] Студията беше финализирана през месец септември 2020 г. В уебинар, организиран от колектив Левфем на 11 октомври, представител на медицинските сестри потвърди, че се е случило именно това – специалисти са преценявали, че заплащането е обидно ниско, не са осигурени лични предпазни средства. Поради тези причини и поемането на необосновано висок риск, медицински специалисти са напускали работа по свое желание.

<https://www.facebook.com/levfem/videos/464556047802482> (accessed 30 October 2020)

[23] Агенция по заетостта, Месечен бюлетин – юни 2020 г. (Agentsia po zаетostta, Mesechen byuletin – yuni 2020 g.) <https://www.az.government.bg/bg/stats/view/2/318/> (accessed 10 October 2020)

[24] Евростат публикува данни на НСИ, събирани чрез анкетни карти

[25] Eurofound (2020), Living, working and COVID-19 dataset, Dublin

<https://www.eurofound.europa.eu/data/covid-19/working-teleworking> (accessed 20 September 2020)

[26] Родителите в неплатен отпуск ще получат 375 лева еднократна помощ, МТСП <https://mlsp.government.bg/roditelite-v-neplaten-otpusk> (accessed 20 October 2020)

[27] Без помощ за майки, загубили доход заради коронакризата,

<https://solidbul.eu/%d0%bc%d0%b0%d0%b9%d0%ba%d0%b0-%d1%81%d0%b8%d0%b3%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d0%b8%d0%b7%d0%b8%d1%80%d0%b0-%d0%ba%d0%b7%d0%b4-%d0%b7%d0%b0-%d0%b5%d0%b4%d0%bd%d0%be%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%bd%d0%b0%d1%82/> (accessed 20 October 2020)

[28] Месечна целева помощ при обявено извънредно положение или обявена извънредна епидемична обстановка за семейства с деца до 14-годишна възраст

<https://asp.government.bg/bg/novini-i-akcenti-asp/mesechna-tseleva-pomosht-pri-obyaveno-izvanredno-polozhenie-ili-obyavena-izvanredna-epidemichna-obstanovka-za-semeystva-s-detsa-do-14-godishna-vazrast> (accessed 20 October 2020)

[29] ОПИК <https://opic.bg/procedure/bg16rfop002-2073-podkrepa-na-mikro-i-malki-predpriyatiya-za-preodolyavane-na-ikonomicheskite-posledstviya-ot-pandemiyata-covid-19> (accessed 30 September 2020)

[30] Информация относно процедура за подбор на проекти „Подкрепа на микро- и малки предприятия за преодоляване на икономическите последствия от пандемията COVID-19“

<https://coronavirus.bg/bg/286?fbclid=IwAR3BoK3hIk4WKO0H6RohLzjMr0dch6UmeneJYmQRBgOag2zzhzmzQZQNcLo> (accessed 30 September 2020)

[31] ОПИК, BG16RFOP002-2.077 „Подкрепа за средни предприятия за преодоляване на икономическите последствия от пандемията COVID-19“

<https://opic.bg/procedure/bg16rfop002-2077-podkrepa-za-sredni-predpriyatiya-za->

[preodolyavane-na-ikonomiceskite-posledstviya-ot-pandemiyata-covid-19](#) (accessed 30 September 2020)

[32] „Въвеждане на „извънреден“ принудителен труд в България“
<https://solidbul.eu/%d1%81%d0%b8%d0%b3%d0%bd%d0%b0%d0%bb-%d0%b4%d0%be-%d0%bc%d0%be%d1%82-%d0%b8-%d0%b5%d0%ba-%d1%81%d1%80%d0%b5%d1%89%d1%83-%d1%83%d0%b7%d0%b0%d0%ba%d0%be%d0%bd%d0%b5%d0%bd%d0%b0%d1%82%d0%b0-%d0%b0%d0%bd/> (accessed 30 September 2020)

[33] Предложения на Конфедерация на труда “Подкрепа” относно цялостен пакет мерки и план за пост-пандемично възстановяване на икономиката
<http://podkrepa.org/news/%d0%bf%d1%80%d0%b5%d0%b4%d0%bb%d0%be%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d1%8f-%d0%bd%d0%b0-%d0%ba%d0%be%d0%bd%d1%84%d0%b5%d0%b4%d0%b5%d1%80%d0%b0%d1%86%d0%b8%d1%8f-%d0%bd%d0%b0-%d1%82%d1%80%d1%83%d0%b4%d0%b0/>
(accessed 30 September 2020)

[34] Държавен вестник
<https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=149626> (accessed 30 September 2020)

[35] Осигурителният доход за месец май беше основа за изчисляване на компенсациите в първата фаза на ПМС 151 – до септември 2020 г. Впоследствие се изчисляваше въз основа на дохода за месец август.

[36] През септември бяха предприети решителни стъпки в посока коригиране на дългогодишното изоставане на заплатите в държавната администрация с приемане на ПМС 240, с което бяха увеличени трудовите възнаграждения на заетите в 34 държавни агенции с до 30%.